Poštarina plaćena u gotovu.

Књига XXX. Број 12. „Нова Европа", 26. децембра 1937

Нова Европа

DECEMBRA 1937

O izgradjivanju države

Географија и политика

Nobelova Nagrada Robertu Sesilu

Атентат на Пећорека

O cincarskom mentalitetu

Полно васпитавање омладине

„Porin" Vatroslava Lisinskog

Strana

О изграђивању државе (И. Колбе) 377

Geografske indikacije jugoslovenske spoljne politike (P. Grisogono) 383

Нобелова Награда и мит пацифизма (поводом овогодишњег додељивања Нобелове Награде за Мир) (Ж. Ледерер) 389

O nameravanom Mehmedbašićevu atentatu na Poćoreka (N. Trišić) 392

PREVRNI!

Cena je ovoj svesci 12 dinara.

О цинцарском менталитету (поводом књиге Д. Поповића: „О Цинцарима" (С. М. Шгедимлија) 394

Društveni pregled: Polno vaspitavanje omladine (L. T. Kisličenko) 398

Музички преглед: „Порин" Ватрослава Лисинског (поводом четрдесете облетнице прве представе) (А. Добронић) 404

Уз овај број иде, као божићни прилог, репродукција снимка „Госпа с дететом" И. Мештровића.

Zagreb, 26. decembra 1937.

Izašla je iz štampe knjiga (izdanje latinicom)

Istraga u Sarajevskom Atentatu,

koju je napisao Leo Pfefer, bivši sudac-istražitelj u Sarajevskom Atentatu, i dostavljena je preporučenom pošiljkom svakom pretplatniku i kupcu koji je knjigu (u ovom izdanju) poručio i za nju novac poslao (ili položio kod naših povereníkâ). Ujedno molimo pretplatnike da izvine za malo zakašnjenje, koje je nastalo bez naše krivice. Iz istih vanredakcijskih razlogâ, kao i zato što je pred božićne praznike i Novu Godinu štamparija pretrpana poslovima, morali smo odustati od namere da istodobno s izdanjem latinicom izadje i izdanje ćirilicom, pa će ovo ugledati sveta tek posle Nove Godine. Pretplatnici na izdanje ćirilicom (kojih je, uostalom, mnogo manje), ako ne žele da čekaju, mogu dobiti izdanje latinicom, odmah čim nam jave da im ga pošljemo; ako ništa ne jave, dobiće knjigu čim izadje iz štampe ćirilicom (početkom iduće godine).

Ova knjiga — lepo opremljena, u tvrdom platnenom povezu, sa 83 slike i mnogobrojnim napomenama uz tekst, — ispala je veća i skuplja nego što smo računali, pa smo sad prodajnu cenu odredili sa Din 70.—; samo za pretplatnike »Nove Evrope« ostaje stara cena, od Din 60.— (plus poštarina: Din 6.—).

Poručbine i novac treba slati

UPRAVI »NOVE EVROPE«,
Zagreb, Preobraženska 6/I
Čekovni račun br. 33.712.

Nova Evropa

Knjiga XXX. Broj 12. 26. decembra, 1937

О изграђивању државе.

Ове најзадње генерације далеко су измакле од оног доба када су се цјелокупне функције државе састојале понајвише у томе да се брине за одбрану живота и иметка својих суграђана. У испуњавању те своје дужности, држава, као најшира правна заједница, доносила је своје законе и наредбе, уређујући односе појединаца међусобом и према заједници, те и обратно; али увијек и искључиво да брани животе и иметке појединаца, онакове и у оној мјери какви су они постојали. Држећи се тих правних границâ и неулазећи у дјелокруг протуправности, појединац је могао да ради и да се развија по својој вољи и по своме нахођењу; ако би у тим признатим границама изгубио свој иметак; ако би изгубио и свој живот, — то је била његова приватна ствар. Исто тако, ако би он прегазио — радећи у своме дјелокругу — иметке десетине и стотине својих суграђанâ, ако их је бацио на просјачки штап, ако им је подгризао и унаказио и тјелесни интегритет, — све је то било његова и њихова приватна ствар. Чувар закона завирио би у своје исписане књижурине законâ и наредаба: у сумњивим случајевима савјетовао би се он са увијек несигурним и питијским излагањима каквог признатог јуристе; и кад би установио, да се је све одиграло »у правним границама«, тада би слегнуо раменима, а — вода нека тече куд је текла.

И дуго би таково стање потрајало било, да није првобитно покрет радникâ у градовима и творничким насељима пореметио и прекинуо ово идилично дријемање над законима. Покрети и организације радничких синдикатâ, са њиховим масовним излажењем на улице, са обуставом промета, са обуставом рада у творницама, и напокон — у овим данима пред нама — са засједнућем самих средстава производње, створили су потпун преокрет у опћем гледању на дужности државе: они су присилили државну власт, да намеће све веће и веће терете корисницима у добити, па да се сама — са својом широком организацијом — почне уносити као сопственик и редатељ у сва подузећа производње. Није то ишло

лако, без борбâ, без трзавицâ, па напокон и без пролијевања крви. Требало је раскринкати један упљувак из поглавља о великим идејама демократије извојеваним »у крвавоме походу Велике Француске Револуције«. Требало је доказати, да се индивидуализам и либерализам не могу изједначавати са »законитим« искоришћавањем једнога крухоборца, и да нема никакове разлике између средовјечног феудализма и садашњег владања над добрима свијета од стране индивидуалног капитализма: један и други стварали су и одржавали своје богатство, своју моћ и своју раскош, на робовању стотинâ и хиљадâ бескућникâ и несвјесних слугâ. На посвемашњем стезању у животу ових потоњих, на одузимању од уста, на прекомјерном и јефтином раду, почивала је моћ оних првих.

Чак ни у гледању у сâм постанак није било никакове разлике. Сви они: дрски и крвави варварин који је дочекивао на друму пролазнике и отимао им благо; смијони и безобзирни војник који у паљењу и бесчашћењу није знао границâ, — сви су се они наметали слабијим и стварали династије, лозе, пењали се до у столице владарâ, црковних и свјетовних кнезова, племићâ са великим насљедним посједима. Ту, на тим посједима, сушили су се животи сељакâ-робова у превртању земље, у вршењу свакојаких службâ, у дворењу госпоштије и у примању батина, окова, и поругâ; ту су се циједиле њихове жене служећи сумахнитим прохтјевима побјешњеле господе, рађајући нове робове, и обављајући тешке послове у кући и на пољу. И за све те мучне послове и неизмјерне патње обећавао им је добронамјерни богоугодник рај на ономе свијету, њима патницима и робовима на овоме.

Тако су, мирно лежећи на незнању, лудости, и несвијести — а у ствари на великим и моћним успаваним снагама —, кољеновићи и госпоштија тратили дане и проводили расипне и пијане животе. И те велике и моћне снаге нијесу ни до данданас дошле до пуног упознања своје претежне важности у организму људског друштва. Кољеновићи и госпоштија су се, прегажени од своје властите инерције, углавноме повукли, да уступе другима мјесто. А нови могућници — избачени на површину не на пергаменама насљеђа —, и они су на дрскости и безобзирности више а мање на властитом таленту основали своје лозе и уврстили се у редове оних који држе у рукама велика средства продукције, који господаре банкама, творницама, и берзама, а преко тога свим прометним и саобраћајним путевима, као и оруђем моћне штампе и пропаганде. И у томе, у постанку, су слични; а и сврха им је иста: да власт своју одрже на трудима хиљадâ људских робова. Али, док су први гледали своју животну задаћу у

витешком ратовању, у освајању жена̂, и у изграђивању једне засебне, потпуно затворене и масама неприступачне културне средине: свијета за себе и потпуно страна и најближој околини, дотле ови други упиру своје вјештине око окупљања и куповања правих стваралаца техничког усавршавања и око подређивања својој власти свих средстава производње, како би што лакше, брже, и потпуније загосподовали над што ширим дјелокругом потрошачких маса̂ у свијету. Ова су њихова настојања уистину припомогла да се отворе врата дневним изумима свих могућих техничких справа̂ и оруђа̂, али су истодобно заробили милијуне људских створова који бише присиљени да сву своју радну и умну способност, па и своје животе, положе у службу нових господара̂ свијета.

Па и даље —: ето су и аграрни продуценти — синови и слуге земље — дошли у непосредну и тешку зависност од новог племства, које држи у својим рукама и новац и творнице и руднике и сва превозна средства; дошли су, јер потреба непрестаног усавршавања начина обраде земље, јер борба око обилнијег и бољег рода тражи све то већи улог капитала и за саму обраду и за добаву стројева и за купњу кемијских саставина̂ потребних у борби са бактеријама и хиљадама штеточинитеља̂ и паразита̂, и напокон за само покретање у промет готова рода. Тако је установљено ново царство на земљи и над људима. Овима — људима — остала је слобода да своје особности развијају како могу и хоће, и да слободно служе и робују онима који су стварну власт већ приграбили. Остала им је и та слобода, у ријеткој могућности, да се погдјекоји од њих отме средини слуга̂ и попне у редове нових господара̂. Само погдјекоји између милијуна̂ погнутих! Дакле, остала им је једна варава нада, која је и главни кривац њихова неслагања и њихове разрожности; али им је зато остала и слобода да умиру у биједи, сатрти од труда, а често избачени из раднога строја.

Нико их не може заштитити. Закони нијесу погажени. Теорија о понуди и потражњи управља њиховим трбусима, њиховом радном снагом, продуктима њихове земље, њихових руку и њихова ума. Та је теорија и створена зато да оправда постојање једног новог сустава робовања. Теорија није хтела изговорити праву истину: за свака уста доста хљеба, за сваку руку одређени посао, за сваког божјег роба доста мјеста на сунцу. Теорија је изнаказила истину; а да ту наказу прекрије, она је избацила на површину једну другу теорију: о слободној утакмици. Људске слободе не смију се сужавати, јер цијели огромни развој и брзи напредак задњег вијека вуче своје основе у слободном и несметаном раду појединаца: одузмите му ту слободу, зауставили сте људство у корачању напријед и бацили сте га у доба таме и незнања!...

Бљештавило тих теоријâ и мудровањâ дневно се приказује у многобројности варијаната. Оно се подржава хиљадама исписаних књигâ и цијепи се у мозгове младежи свих школâ, од основне до факултета, с помоћу реторике наставникâ, уз подршку читавог система обуке и средстава науке. Хваљено са проповједаоницâ, те синтетизовано у цјелокупном законодавству, и — напокон — трубљено жестином једне бучне и наметљиве штампе, успјело је оно да осигура »потпуну слободу« појединцу и да му очува неоскврњену иницијативу у свему: слобода рада и утакмице, слобода богаћења и пропадања, слобода господовања и робовања, слобода у гомилању богатстава и свлачењу до и преко коже. Свеједно, само да је ушчуван принцип индивидуалне слободе!

Зашто луђак Салко скаче за један динар са Старог Моста у Неретву? Да преломи кичму за један динар! Да се гледаоци наслађују и да га сликају? Дозвољава му то индивидуална слобода, као и ономе другоме да се за један динар наслађује. Па и онда кад му у пољупцу с водом пукне кичма!... Или, зар није свијет са чуђењем сазнао, како су творничари за вријеме Великог Рата продавали средства за убијање непријатељима свога властитога народа? Или, зар се није пред нашим очима спаљивао памук, изгарао шећер, уништавала љетина, док хиљаде гамижу отрцани и ољуштени од привикавања на дневно гладовање? Али, како устати против индивидуалне слободе у потпуном располагању са својином? А ако се добра уништују, разлог је тому што нема довољно потраживања на тржишту! Дакле, не људи потребних, него оних који се као купци појављују на тржишту...

Али, зар они који се не појављују на тржишту као купци не морају живјети? Зар и њима њихова индивидуална слобода не даје исто тако право на живот и на уздржавање живота и на људскији живот и на побољшање тог живота? Зар немају и они право на неко осигурање у болести, у изнемоглости, у старости; или их треба бацати низ тарпијску стијену као изанђале животе? — Ето им слободе у такмичењу! И они су се почели такмичити; они су се почели пребројавати; они су установили, да баш они — који се не појављују као купци на тржишту — сачињавају огромну већину у роду црва човјека који гамиже по земљи. А када су своје снаге повезали, они нијесу више индивидуум, они су к о л е к т и в. И тада су се оци домовине забринули и стали озбиљно рачунати с овим колективом. Индивидуалној слободи стављена су нека ограничења, носиоцима господства земаљских добара наметнуте су понеке дужности. У почетку је то ишло тешко, било је приговора и опирања. Али би се тада колектив покренуо, па се попуштало: товариле су се све веће одговорности на држаоце добара.

Правни појам о неограниченом праву располагања са својином претрпио је по неке исправке. И дневно их трпи. Дневно сустижу нови закони и нове уредбе, називане »социјалним законодавством«, које је у корист колектива: да се заштити обољели човјек, носећа жена, дјеца још неиспуњена снагом, изнемогли старци; да се осигурају у случају беспослице, па и у старости. Па и животне потребе тог до јучер занемареног колектива све су веће. Законодавство не може да иде с њима у корак, — зато се дају изванредна овлаштења врховним представницима »народног суверенитета«. Да не буде застоја, да не буде поремећаја. То је слика данданашњег стања. Довле смо дошли. Ова најзадња генерација упознала се је с државном машинеријом овакова сустава и овакова настојања. Још је све неодређено, све у некој борби између већине која тражи бољи и сигурнији живот и мањине која упорно брани стечене положаје и само полако уступа и другима удјела и увиде у те своје тековине. Она стара правна држава, која је познавала и рачунала само са човјеком јединком, на залазу је; ова нова удешава своје држање према тражењима колектива и у борби с њим.

Већ сутра ће индивидуум постојати само утолико уколико буде знао узидати изворе свог живота у изворе колектива. А баш ту, учлањен у своме колективу, мјеста је неограниченој иницијативи за себе преко колектива. Али у томе стању, какво се тек развија пред нашим очима, неће бити мјеста паљењу памука и жетве, јер се неће тражити човјек-купац него човјек - потрошач, потрошач - радник. Ново друштво неће трпјети друштвене пауке, нерадине династе и кољеновиће. Прекомјерност није више само луксуз него и друштвени злочин који носи у себи проклетство и жиг крви и зноја искоришћених. То је ново гледање на свијет, нова човјекова религија. Намјесто интереса јединке ступају користи и добра опћенитости, а за јединку. Индивидуализам се развија до максимума, али у служби за опћенитост: престаје искоришћавање за себе, да уступи мјеста служби за заједницу. Дакле и за себе. У томе развоју мијењају се и схватања о власности свих великих извора добара, оних под земљом и оних над земљом, оних унесених у лабораторије и фабрике и оних усредоточених у новчаним заводима, институтима за добаву, продају, и измјену. Власност може постојати, али оно неограничено право да радиш са својином по својој вољи постепено се ограничава. Власност доноси имаоцу све веће терете и одговорности, док не добије коначни свој облик: или прелази из руку јединке у својину опћенитости, заједнице, или остаје у рукама појединца, али начин и вријеме употребе подлежи одредбама заједнице, док саме користи иду по својој претежности у скупни хамбар.

Оваково корачање у развоју схватања о својини и сврставању примијењеног схватања у организацију државне власти већ се проводи, у становитим државама јаче а постепеније у онима гдје се само осјећа и ступа под притиском организованих масâ и њихових потребâ. Разлике могу постојати у томе: да ли носилац свеукупне власти и једини овлаштеник свега има бити анонимна држава или пак жива заједница свих јединака рашчлањена у мање заједнице, а заједнице у јединке уоквирене по своме привредном давању, по своме духовном стварању, и по територијалној групацији. Безлична држава отимље се надзору и критици јединака и може да застрани, вођена од које јаке и частољубиве личности. Напротив, људска заједница као субјект свих правâ и носилац свих власти сачуваће у својим рукама сва права управе и руководства с државом. Неулазећи овдје у потање рашчлањивање тих појединих врстâ, већ враћајући се на горња излагања, морамо се запитати: је ли боље поспјешити ход људског напретка и улазити смишљено и припремно у оно што мора доћи, или је боље опирати се наводним »новотаријама«, прогонити их и затварати очи пред визијом једног бољег и савршенијег људства? Зар они велики покрети изван наше куће, несхваћени до краја, криво приказивани, и ови у нашој кући немири у нашим душама, ове раздражљивости до краја необразложене, дневни сукоби и борбе, немају друге узроке и друге циљеве од оних што им ми — бјежећи од истине — желимо дати? И куда све они воде?

Ако отворено ослушнемо вапај измучених и глас пријетећих: за свака уста доста хљеба, за сваку руку одређени посао, и за сваког роба доста земље, — неће ли у томе ова сељачка земља лако наћи излаз из ових наших немирâ, своје властито уобличење, ненакалемљено, не туђе, него своје властито усклађено с основима сељачког живота, сељачког морала, и једне претежно аграрне земље, и неће ли наћи свој отворени пут у бољу будућност? А то је оно чим би се понајвише имали позабавити изграђивачи ове државе. Јао њима и нама, ако се пусте завести на стрампутице ситних страсти, локалних амбицијâ, убризганих туђинских мржњâ и зависти. Тешко дјеци нашој, ако превладају снаге корисника туђе муке и сељачких жуљева. Срећне ли земље, ако њени изграђивачи буду имали пред очима животе оних сагнутих милијонâ који рују земљу, а држави дају и снагу и крв и име своје. Тад ће се и основи сељачких и народних правицâ, наше властите етике, широке социјалне правде, узидати у темеље државне заједнице коју ето пођосмо да до краја учврстимо и изградимо.

Др. *Иво Колбе.*

Geografske indikacije jugoslovenske spoljne politike.

(Jedno mišljenje.)

Od Ujedinjenja pa sve do pre godinu-dve danâ javno se mnenje u Jugoslaviji nije gotovo nikad intenzivnije pozabavilo smernicama i radom naše spoljne politike. U retkim i prolaznim prilikama bilo je tu i tamo, gotovo isključivo na pograničnim gorućim tačkama, poneki izlev afekta protiv ovog ili onog suseda; ali ni ti izlevi, pored toga što su bili prolazni, nisu nikad sadržavali neki konkretni zahtev za promenu ili za održavanje izvesne spoljno-političke orijentacije. Tu je brigu naše javno mnenje prepuštalo u celini Vladi i Narodnom Predstavništvu. U stvari, ni samo Narodno Predstavništvo nije pokazivalo naročit interes za spoljno-politička pitanja: debate iz ove domene bile su napadno retke, gotovo uvek ograničene na šablonsku priliku pretresanja budžeta Ministarstva Inostranih Delâ. Proletos se desilo prvi put, kako se nama čini, da se jedan deo naše javnosti, gradske, zatalasao zbog jednog pitanja čisto spoljno-političkog (prilikom posete grofa Ćana u Beogradu): zatalasalo se javno mnenje, a uzrujanje se manifestovalo i u oba doma Narodnoga Predstavništva.

Nije nam namera, ni da ispitujemo razloge toga oživelog interesa ulice i političarâ, ni da istražujemo da li je taj oživeli interes znak da se naše političko društvo počelo uopšte življe interesovati za spoljnu politiku; nego sad, kad se domašaj političkih dogadjajâ s proleća ove godine može sa većim mirom i bez strasti da posmatra, držimo da je zgodan čas da se sa hladnokrvnošću, bez brige za momentane stranačko-političke reperkusije, počne proučavati osnove, uvete, i mogućnosti jugoslovenske spoljne politike. U ovoj retko uzburkanoj posleratnoj internacijonalnoj atmosferi, kad i najače i najoptimističkije zapadne države ne isključuju više mogućnost novih krvavih evropskih sukobâ, zemlja mlada i još ne onako potpuno staložena kako mogu da budu stare vekovne formacije mora da ozbiljno uoči svoj internacijonalni položaj, da temeljno upozna svoje mogućnosti i svoje opasnosti. Ukoliko to interesovanje i to poznavanje više zahvati javno mnenje, utoliko će spoljna politika zemlje biti jača.

S ujedinjenjem postala je Jugoslavija, u izvesnom pogledu naslednica ranije Kraljevine Srbije, centralno-evropskom i mediteranskom državom. Kao god što je Srbija znala da nema nikakovih svojih životnih interesâ na alpskim prodorima, kojima su industrijske oblasti pozadine tražile veze sa morem kod Trsta ili Kvarnera, Jugoslavija je svesna da preko njezina naj-

zapadnijeg teritorija prolaze svi putevi k Sredozemnom Moru za Nemačku, Austriju, Češkoslovačku, Madžarsku, Poljsku. I kao god što je Srbija, kao Srbija, osećala da nema nikakovih suprotnih interesâ sa Kraljevinom Italijom, Jugoslavija se još pri svome radjanju u Versaju zatekla u položaju ekonomskog i političkog suparnika prema jakome susedu s one strane Jadrana. Nego, taj iz osnova promenjeni medjunarodni položaj zemlje nije bio uslovljen samo promenjenom strukturom i smeštajem naše države, već isto toliko i opštom konfiguracijom geografske karte Evrope. Stare Rusije, koja je sa rasnom vezom, tradicijom, i pravoslavjem bila prirodna i neosporena zaštitnica male slovenske države na Balkanu, nestalo je. Nova slovenska država na Balkanu našla se gotovo iznenada sama u uzburkanom evropskom moru.

Ako bacimo opšti pogled na prvi perijod posleratne internacijonalne situacije, ne može a da se ne nametne našoj pažnji kritičnost našega položaja. Kritičnost nesamo u apsolutnom smislu nego i u poredjenju s ostalim novim državama. Mi smo jedini koji smo za dugo vremena bili izloženi neprijateljskom ili pretećem stavu nekolikih susedâ. Ne treba zaboraviti da smo, kroz nekoliko godinâ, imali hermetički zatvorenu granicu prema Bugarskoj, a za dosta vremena i prema Madžarskoj. Prema Italiji, ako i nije bila formalno zatvorena, stvarno je bila vrlo blizu tome. Ni Čehoslovaci ni Rumuni nisu toga imali, barem ne u tolikoj meri. Mi smo bili jedini izmedju naše tri države koji nismo imali nikakove garantije za slučaj napada od strane svoga najačega suseda i mogućnog neprijatelja. Češkoslovačka je za analognu opasnost, od strane Nemačke, imala pakt sa Francuskom; Rumunija, protiv Rusije, pakt sa Poljskom; i sama Poljska imala je pakt sa Francuskom. Jugoslavija nešto slično tome, ili bar nešto što bi bilo isto tako efikasno, nije imala. Ni Francuska, ni Mala Antanta, ni Balkanski Sporazum nisu bili vezani, u slučaju ratnog sukoba izmedju Jugoslavije i Italije, za oružano istupanje na strani Jugoslavije. Vodjstvo jugoslovenske spoljne politike bilo je svesno toga nedostatka; a bilo ga je svesno, kako je i prirodno, i zainteresovano inostranstvo. Mnogo koja unutarnja teškoća, to smo mi znali, bivala je podgrevana, ili uopšte stvorena, iz toga inostranstva. U tu bolnu historiju nećemo dirati, ali mislimo da ne smemo ni da brišemo potpuno iz uspomene velebitske bune, makedonske trojke, ustaške tabore. Sve da i apstrahiramo od tih spoljnih zakoračavanja u naše teritorije, ne smemo zaboraviti da je Jugoslavija, opet jedina od svih gore spomenutih državâ, sem Poljske, bila nekoliko puta izmedju 1924 i 1934 u direktnoj opasnosti rata. Tridesetidruge imao je nedavno preminuli premijer engleski Makdonald razgovor sa zvaničnim predstavnikom jedne Velike Sile, u kome ga je ovaj uveravao,

pa donekle i uverio, da Jugoslaviji predstoje ogromne unutarnje trzavice, koje će da dovedu u pitanje i njezin integritet, pa da je za taj slučaj potrebno da interesirane evropske sile aktivno istupe radi obezbedjenja svojih manjinâ i evropskog mira uopšte.

Takovi pesimistički pogledi na položaj i snagu naše zemlje, koji su se, srećom vrlo kratko vreme, održavali tu i tamo u nekim prestonicama u Evropi, ustupali bi ponekiput mesto prilično optimističkim pogledima, kada se naša snaga, naročito vojna, po zasluzi cenila i tražila. Nažalost, i ta visoka cena nije bila uvek takova da bi nas — u ovom retrospektivnom pregledu — mogla da ostavi bez nekog osećanja izbegnute opasnosti. Tako naprimjer onaj slučaj, kad je (godine 1922) britanski premijer Lojd-Džordž pokušao da skloni Jugoslaviju da udje u rat protiv nacijonalne Kemalove Turske i da pošalje svoje divizije u — Malu Aziju, gde bi ih nesumnjivo, pored sve valjanosti naših trupâ, zadesila — i to zasluženo — sudbina grčkih trupâ koje je pokojni Venicelos, poslušavši neoprezno G. Lojd-Džordža, onamo poslao. Izgleda mi da ove dve opasnosti, izolacija u slučaju najveće opasnosti i angažiranje u suvišne avanture, sadržavaju suštinu čitavih naših spoljno-političkih brigâ: obezbediti se protiv svih mogućih spoljnih napada; nedati da budemo uvučeni u sporove koji nas se ne tiču, ili bar prvenstveno ne tiču.

Naša medjunarodna politika ima da bude odredjena, prvenstveno, geografskim položajem naše zemlje. Pomagače i pomoći mi treba da tražimo onde gde ih, po svome geografskom položaju, možemo naći. Drugi kriteriji, kao što su naprimer rasni, treba da idu u drugi red. Dok tako danas niko, barem iz obzira rasne srodnosti, ne može da pledira za neki naš pakt sa Sovjetskom Rusijom, dotle je naprotiv ušla u javnu svest shodnost i vrednost našega saveza sa Rumunijom. Sa latinskom Rumunijom imamo zajedničkih interesâ u podunavskom bazenu, a sa slovenskom SSSR, pored udaljenosti i nikakovih ekonomskih vezâ, imamo i oprečne društvene i kulturne koncepcije. Ali bi isto tako bilo nerazložno, ako bismo sada one rasne motive zamenili nekim novim, ništa manje romantičnim, ideološkim motivima. Da »solidarnost evropskih demokratijâ«, »autoritativni režimi« i slično »ugrožavaju evropski mir«, ti i slični banalni sudovi, koji se ponekad čuju i imaju tendenciju da vide u Evropi obrazovane neke ideološke blokove i da nas angažuju u jedan od tih blokova, spadaju takodjer u spoljno-političku romantiku kojoj ne smemo pogodovati. Već ni zbog toga, što se niko drugi u Evropi tim kriterijima ne rukovodi. Nije bilo potrebno sačekati putovanje Gospodina Hodžsona u Frankovu Španiju, da se spozna kako Velika Britanija plasira svoje simpatije bez

obzira na unutrašnji režim odnosne zemlje. Kemalova Turska, Salazarov Portugal, isto su tako rečit dokaz za to. Ako bi ko nato odgovorio, da je pravi paladin demokratije danas u Evropi ne Engleska, već Francuska, lako ćemo pokazati da ni ta Francuska Narodnog Fronta nije otkazala svoje podrške Sušnikovoj korporativnoj Austriji, kao što nije prestala da obasiplje svojim sklonostima i autoritativnu Poljsku. Zašto? Zato što su prilike jače od političkih simpatijâ, a spoljna politika državâ uslovljena je njihovom potrebom obezbedjivanja od opasnosti sa strane; a što bi ljudi na vladi kao takovi voleli, eventualno, da u savezničkoj zemlji bude režim kakav je u njihovoj, ne može da udje kao odlučujući elemenat u izbor saveznikâ. U tome jedva da se išta izmenilo do danas od vremenâ kad je radikalno-republikanska Francuska utanačila savez sa Nikolom II. Francuska hoće da se osloni na Rusiju, podjednako Sovjetsku kao nekad Carsku, zbog toga što je ona njoj prirodna saveznica protiv eventualne nemačke opasnosti, baš kao što Engleska, da bi obezbedila svoju istorijsku cestu Dover—Gibraltar—Malta—Suec, treba da u sviti svojih trabanata ima one koji drže kritične stanice na toj cesti, pa bilo to demokratije ili autoritativni režimi, — Largo Caballero, ili Franco, Salazar, Kemal. Take realističke poglede na svoje spoljno-političke prilike trebalo bi, mislim, da usvoji i naša država.

Jugoslavija je centralno-evropska sila, ukoliko je teritorijalno angažovana u dunavskom bazenu; ona je mediteranska zemlja, ukoliko drži istočnu obalu Jadranskog Mora. Uz te dve nove karakteristike ona je, razume se, zadržala i karakteristiku ranije Kraljevine Srbije, da je balkanska zemlja. Sa konzekvencijama koje proizilaze iz ove poslednje karakteristike, nije potrebno baviti se, jer je to razradjeno nesamo u našoj diplomatskoj dijalektici nego i u narodnoj svesti, i tu ne preti ni s koje strane opasnost da bi zvanična politika mogla ikad bitno skrenuti s istorijski utvrdjenog puta, niti da bi javno mnenje pokazalo trajno neshvatanje prema postulatima toga istorijskog puta. Druga je stvar sa novim zadacima, koji su se državi nametnuli posle Versajskog Ugovora.

Jugoslavija na donjim Alpima, i u porečju Dunava i Drave, došla je nužno u raskorak s interesnim sferama drugih elemenata, koji su svojatali sebi te dve mostovne glave za Sredozemno More i za Balkan. Tri su ovaka elementa: na dve strane nemački ekspanzivizam (okršten odavna imenom »Drang nach Osten«), sa svojim manjim sekundantom madžarskim imperijalizmom; a na trećoj — Hapsburg. Pre Svetskog Rata, to troje je u stvari sačinjavalo jedan blok i jednu opasnost: nemački Drang nije tražio da prisajedini Austriju, već se zadovoljavao time da Austriju učini nemačkom, pa da s pomoću te nemačke Austrije i germanofilske Madžarske obezbedi za nemačku

ekonomsku, kulturnu, političku hegemoniju čitav dunavski bazen i put do moreuzâ izmedju Azije i Evrope. Danas je taj blok razbijen i utoliko je opasnost za Jugoslaviju umanjena: nemački ekspanzivizam hoće jedno, austrijski imperijalizam drugo. U momentima, ima izvestan antagonizam izmedju ta dva pokreta. Da li je taj antagonizam trajan, ili će se na kraju krajeva stopiti u jedno, kako su to stvarno bili do Svetskog Rata, to nećemo sad ispitivati. Razmimoilaženje ta dva pokreta, u današnjoj formi, predstavlja dve opasnosti, koje su sintetizirane općenito u ova dva imena: »Anschluss«, restauracija Hapsburga. Ovako u raskorak idući, ova dva smera nemačke politike taktički su nesumnjivo manje opasni susedima zbog toga, što se medjusobno paralizuju: »anšlus« pobija restauraciju, restauracija pobija »anšlus«. Ali, s druge strane, baš taj antagonizam može da uveća opasnost. Oni susedi koji se nada sve boje »anšlusa«, prirodno su navedeni nato da s izvesnim simpatijama posmatraju eventualnost restauracije. Te simpatije, opet, prirodno izazivaju na drugim stranama, koje su svesne da njima veća opasnost preti od restauracije, sklonost da počinju gledati sa manje protivljenja na eventualnost »anšlusa«, kao na onu koja bi barem onemogućila uspostavljanje Hapsburške Monarhije.

Na severnoj i severno-zapadnoj granici, Jugoslavija ima jedan jedini životni interes: sprečiti političko zakoračavanje nemačkoga i madžarskoga imperijalizma preko njezine linije; a ako u tome ima uspeha, obezbediti najživlju saradnju sa centralno-evropskom i nemačkom pozadinom u ekonomskom, saobraćajnom, i kulturnom pogledu, svesna da je to ipak njezina prirodna pozadina po susedstvu, po tradicijama, po geografskom smeštaju trgovinskih cesta, po ekonomskim strukturama, koje se nadopunjuju.

Jugoslavija je, medjutim, i mediteranska sila. Posed istočne obale Jadrana čini od nje — u pomorsko-trgovinskom pogledu — važnu mediteransku silu, koja bi već i sama bila dosta znatna evropska izvozna država, a osim toga i neki prirodni debouché za ostale podunavske agrarne zemlje (kao Madžarsku i Rumuniju), a i za industrijske (kao Austriju, Češkoslovačku, Nemačku, Poljsku). Jugoslovenska jadranska pristaništa mogu da budu prirodna izlazišta na more za velik deo izvoza tih zemalja, ukoliko ovaj ima računa da se koristi morskom sredozemnom cestom. Osim toga dolaze jadranska obala i njene prirodne lepote u obzir i za svetki turizam. Na tome sektoru, jadranskom i sredozemno-morskom, mi moramo da računamo sa sukobom interesâ sa Apeninskim Poluostrvom. Nije tu u pitanju rasa ni animozitet latinstva protiv slovenstva, još manje katolicizma protiv pravoslavlja; ko te momente u debatu unosi, taj svesno ili nesvesno donosi elemente koji ne koriste osvetljavanju

problema, nego ga pre bez nužde zamračuju. Istina je mnogo jednostavnija: Apenin, sa onom dugom obalom bez ostrva i sa malo dobrih pristaništa izloženih vetrovima, a sa uskom i izvozno siromašnom pozadinom, ne može a da ne bude privlačivan od suprotne obale, za navigaciju kao stvorene, sa obilnom pozadinom koja seže sve tamo do u srce Podunavlja i Balkana. Tuda su oduvek išli brodarski putevi, i za rimske džemije i za venecijanske galije. Jedan pogled na geografsku kartu otkriva i prvenstvenu stratešku važnost te obale, onome koji ne bi znao za podvige ilirskih ladjâ protiv Rimljanâ, a Neretvanâ i Hrvatâ protiv Mlečana, i t. d.. Posednici ove obale bili su oduvek prirodni objekt zavisti i zavojevanja od strane posednika protivnog poluostrva: Iliri od Rimljanâ, Hrvati od Mlečanâ, Austrija od Italije; sami Sloveni imali su, u toku vekova, sa silama s one strane Jadrana, ništa manje nego dvadesetpet vojnih sukobâ.

To je istorija. Danas su prilike i na tom sektoru donekle izmenjene. Danas Italija, velika evropska sila, u kojoj se — usled Rata, a posle nastupa Fašizma, — razvio velik duh samosvesti, nema stvarno računa da traži na Balkanu neku ekonomsku ili političku predominaciju. Takova bi joj politika pružala, kod probudjene svesti balkanskih narodâ i surevnjivosti drugih velikih, po interesima mediteranskih, silâ prevelike rizike, a premale prednosti. Danas Italija, koja je došla do jednog velikog imperija u Africi, orijentiše svoju politiku u drugom pravcu. To prirodno otklanja direktnu opasnost koju je predstavljala ranija, manja Italija, bez pravih kolonijâ u kolonijalnim kontinentima, koja se morala da zadovoljava mrvicama Londonskog Pakta na jadranskim ostrvima. Ali ta nova orijentacija donosi i nove komplikacije. Italija koja je zasela izmedju Egipta i Kaptauna, pobudjuje prirodno podozrivost Velike Britanije, koja je toliko osetljiva za bezbednost svoga puta u Indiju: tradicijonalno prijateljstvo englesko-italijansko, koje je nas koštalo Londonskog Pakta, te koje je još u godini 1920 nagnalo G. Lojd-Džordža da sugerira Nitiju da proglasi aneksiju Italiji teritorije Londonskog Pakta (Šibenik, Knin, i t. d.), prestalo je, ili se ohladilo. Sve opasnosti, sa tim ohladjivanjem, nisu prestale, jer su postale mogućne nove opasnosti. Razmimoilaženja izmedju Engleske, a po njoj i Francuske, sa Italijom, u poslednje vreme, bila su takova da je u dva maha izgledalo da nije isključena eventualnost oružanog sukoba (prilikom sankcijâ, pa prilikom stava prema gradjanskom ratu u Španiji). Jasno je da Jugoslavija, koja je iskreno odbijala eventualnost rata s Italijom, zbog ugrožavanja svoga vlastitog teritorija ili svojih životnih interesâ, ne može da pristane ni na izgled da bi mogla biti uvučena u rat sa svojom moćnom susedom, kad bi bili u pitanju interesi koji nisu direktno njezini.

Time nisu, razume se, tangirane obaveze koje je Jugoslavija, kao i sve ostale članice, preuzela prema Društvu Narodâ.

Mislimo da smo ovim prikazali prirodne i geografske indikacije po kojima se jugoslovenska politika, pomalo ali postojano, razvija od Ujedinjenja do danas, stalnim i smišljenim procesom, koji nikad ne napušta stečene pozicije i prijatelje, ali zato ništa ne propušta da bi stekao nove pozicije i nove prijatelje. Danas je obezbedjen Jugoslaviji, na evropskoj karti, položaj daleko povoljniji nego što je bio u ponekom momentu bliže prošlosti. Ni neki nepovoljni sudovi u inostranim prestonicama, ni neke neprijatne akcije u susednim državama, danas više ne mogu da se zamisle, naprotiv prijateljstvo Jugoslavije danas je stvar koja se ceni i traži i na onim stranama od kojih nismo bili naučeni da takove glasove slušamo. Kako je u svesti našega naroda, da smo mi s Ujedinjenjem, i pored bolnih žrtava, postigli ono što smo mogli da postignemo, te kako naš narod ništa tako vruće ne želi nego mir i dobre prijateljske odnose sa svim susedima, to mi možemo danas da konstatujemo da, sem slučaja nekog opšteg požara koji bi celu Evropu zapalio, Jugoslavija može da se nada perijodu mira i reda spolja, tako da može da se sva oda uredjivanju svojih složenih problemâ unutrašnjih: ekonomskih, socijalnih, i političkih.

Dr. *Prvislav Grisogono.*

Нобелова награда и мит пацифизма.

(Поводом овогодишњег додељивања Нобелове Награде за Мир.)

Подјела Нобелове Награде за мир, за годину 1935 и годину 1936, добила је вид праве кризе: дошли су у питање и сами критерији подјељивања, те независност Норвешког Парламента којему је Алфред Нобел повјерио раздиобу награде за пацифистички рад. Одлука о награђивању Карла Осјецког била је веома смијона, и да је проведена оном енергијом која пристоји овакој одлуци, било би створено ослободилачко и херојско дјело достојно тежине наше стварности. Али је та борба застранила и застала. У сукобу између обзира на своју политичку одговорност и обзира на сврху Нобелове Награде, Норвешки Парламенат посустао је и канио се демонстративних гестова и политике. То је зацијело био и разлог, да ове године Награда није подијељена Нансенову Институту у Женеви, премда се овај највриједнији институт Женеве бори с материјалним и моралним потешкоћама. Но с обзиром на њ поклапају се тежње совјетске и

хитлеровачке политике: да се уништи и сама каритативна скрб за емигранте. Разлога доста да тај Институт ишчезне.

Можда је баш зато и награђен рад лорда Роберта Сесила (Cecil), човјека кому је 73 године, те који ће наскоро о политичкој стварности имати исто тако мало да каже као Осјецки (за кога се заправо више и не зна није ли већ у којем санаторију њемачке равнице подлегао сушици). Након награде тог пацифистичког мучеништва, било је само логично награђивати Сесилов пацифистички апостолат, у сентименталном сјећању на стара лијепа времена кад су чланови Британскога Кабинета били још пацифистички борци. Али, tempora mutantur.

Но, сјећање је бесмртно, и у животу овог часног старца и племенитог борца има одвише тога што се не дâ заборавити. 1916 године, на његову иницијативу, Британски Кабинет наименовао је посебни одбор који је (под предсједавањем лорда Филимора — (Phillimore) израдио први нацрт Устава Друштва Народа, који је онда (у јулу 1918) био предат Вилсону. Од оснивања Друштва Народа, па кроз много година, његово је име остало повезано уз најзначајнија дјела тога Друштва, и њему се имаде захвалити да је (1923) интервенцијом Лиге довршена окупација отока Крфа и окончан талијанско-грчки сукоб, који умало што није довео до рата и до пропасти ауторитета Лиге. Исте године дао је он Сталном Суду Међународне Правде у Хагу прилику да суде о двим тужбама мањинâ, прилику која је ванредно много значила за развој мањинске заштите. Али, тешко је низати све те успомене. Његов је званични рад у Британском Кабинету довршен 1927: конзервативац старога кова, тада канцелар кнежевине Ланкастер, разишао се он с Британском Владом у погледу поморског разоружања, оставши осамљен у својој максималистичкој политици. Ретроспективно, та се година указује као прекретница послијератне политике: непосредно након закључења Локарнског Уговора одједном се видјело, да је тај знаменити »локарнски дух« био производ Бријанове пропагандне службе, а да је затајио већ прве наредне згоде, кад је у питању разоружања требало учинити први одлучни корак. Од историјске је важности, да је одлуку тада донио Балдвин а не Сесил.

Чини се да је Балдвин онај политичар Енглеске који је карактеристичан за политику Велике Британије послије Свјетског Рата, а не Балфур, нити Лојд Џорџ, нити Макдоналд. Балдвин је Конзервативну Странку — коју му је Бонар Лô предао још у њену предратном саставу — битно прекројио: он је по свом нахођењу намјештао и скидао краљеве и министре, и данас још живи његов менталитет у Невилу Чемберлену и Антони Идну. Његови противници у

енглеској политици били су осуђени на немоћ у парламенту, или су се сами одрекли свог утицаја на активну политику. Међу њима је и лорд Роберт Сесил. Изгледа да је континенталном појимању политике несхватљиво, колика је морална вриједност тог одрицања и колико је оно симптоматично за социјално и политичко превирање у Енглеској. Још ће нам најсхватљивији бити лик самог Балдвина који је, као »сива еминенција« британске политике, намјерице смањивао свој углед, како би своје противнике што лакше заскочио. Није ласкаво за вође Либералне и Радничке Странке да су остали поштеђени . . .

Лорд Роберт Сесил, син лорда Солсбурија (Salisbury), који је — након смрти Дизраелијеве — владао Конзервативном Странком, гледао је у тој странци оличење свог пуританског политичког морала, и морао је схватити издајством свега што је једном британском политичару свето: традиције, култа својих великих торијевских оснивачâ и вођâ, апсолутног покоравања гласу јавног мишљења, кад је 1927 Влада одлучила оглушити се том гласу и поћи противним путем саботаже разоружања и — in ultima linea — Друштва Народа. Сукоб, улоге, лица, метода, и инсценација, — све је то на влас личило на оно што се је поновило за Талијанско-абесинског Рата: Велика Британија је у исти мах била и гробар и први »gonfaloniere« Друштва Народа.

Лорд Роберт Сесил је тада као први напустио Владу и Странку и толико се радикализирао, да му је данас мјесто поред најрадикалнијих љевичарских пацифистâ: Ромена Ролана и Пјера Кота. Заједно с њима, лорд Robert Cecil, viscount of Chelwood, члан једне од најстаријих и најславнијих аристократских фамилијâ Енглеске, организивао је Удружење за Свјетски Мир и одржао прву масовну демонстрацију интернацијоналног пацифизма у Брислу (1936), чиме је тај живот, који је постојано полазио од десна на лијево, логично заокружен. Награђивати тај животни рад, ту непоколебиву вјеру у идеалистичке задатке Друштва Народа, у свјетски мир, у доброту људи, — морало је с обзиром на Foreign Office постати исто тако смијоном демонстрацијом као и награђивање Карла Осјецког. И, ако се о томе мало размишља, отварају се најжалосније перспективе; јер, што да се каже о једној генерацији која држи у својој руци Нобелову Награду као оружје своје »грађанске храбрости« а већ је по други пут попустила сентименталним реминисценцијама, стиду и жаљењу? — Трагика генерације која је у стварању Друштва Народа гледала искупљење крви проливене у Рату, а видјела се и у томе преварена . . .

Жељко Ј. Ледерер.

O nameravanom Mehmedbašićevu atentatu na Poćoreka.

U prošlom broju »Nove Evrope« (od novembra) objavljen je članak Čede A. Popovića »Sarajevski Atentat i boljševici«. Kako u tom članku ima i podataka koji ne odgovaraju pravom stanju stvari, to ću ih — radi istorijske tačnosti — pokušati da ispravim.

U pogledu uvodjenja Vlade Gaćinovića u organizaciju »Ujedinjenje ili Smrt«, G. Popović kaže, da ga je u tu organizaciju uveo Ljuba Jovanović-Čupa, te da je i njih ostale članove izvestio o Gaćinoviću, »dajući najpovoljnije mišljenje o njemu kao revolucijonarcu i odličnom nacijonalisti«. Gaćinoviću je tada stavljeno u zadatak, da medju bosansko-hercegovačkom omladinom širi organizaciju i radi u duhu njenih idejâ. Iza ovoga G. Popović citira reči Gaćinovića iz njegove ispovesti Lavu Trockom, a iz kojih se reči ogleda Gaćinovićevo mišljenje o Ljubi Jovanoviću-Čupi (»Maciniju mlade Srbije«, kako ga tom prilikom naziva Gaćinović). Uprav radi ove Gaćinovićeve ispovesti o Ljubi Čupi, i ja sam držao da je Ljuba-Čupa uveo Gaćinovića u organizaciju »Ujedinjenje ili Smrt«. Pa je za mene bilo veliko iznenadjenje kad sam — istražujući bijografske podatke o Gaćinoviću — ustanovio, da njega u ovu organizaciju nije uveo Ljuba-Čupa, nego ga je uveo Jovan Milosavljević, Bosanac iz Srebrenice, tada (1911) u Beogradu saradnik »Slovenskog Juga« a kasnije policijski pisar. Ovo sam utvrdio po Vemićevu spisku (koji je štampan u knjizi »Tajna prevratna organizacija«, na 370. strani), iz kojega se lepo vidi koja je lica uveo u organizaciju Ljuba Jovanović-Čupa. Tek iza njegova broja (205) stoji, da je broj 203 (a to je Jovan Milosavljević) uveo i (br. 217) Vladimira Gaćinovića, bez oznake zanimanja i mesta, a i bez ikakova datuma. Prema tome je dakle Gaćinovića uveo u ovu organizaciju Jovan Milosavljević; a to je moglo biti u vremenu izmedju 8. juna (dana kad je Milosavljević uveden) i septembra 1911 (kad Gaćinović piše da je bio u Beogradu). Uostalom, i sâm Milosavljević, koji je kao policijski pisar svedočio u Solunskom Procesu, izjavio je izmedju ostalog, da ga je u organizaciju uveo Ljuba Jovanović-Čupa.

Ovako, dakle, stoji ova stvar.

Drugi, važniji, podatak koji ne odgovara stanju stvari jeste tvrdnja G. Popovića, da »bosansko-hercegovački omladinci rešiše, da se u znak protesta protiv rdjave uprave austrougarske izvrši atentat na Poglavara Zemlje Poćoreka«, te da je »ulogu izvršioca tog atentata uzeo bio na sebe Muhamed Mehmedbašić,

omladinac Musliman iz Stoca«; a »da bi pripremio organizaciju toga atentata, on je otišao u Tuluzu (Francusku), gde se sastao sa Gaćinovićem i tu su utvrdili plan za taj atentat. Ovaj pripremani atentat, iz izvesnih razloga, nije pokušan; odložen je za drugu priliku, jer se mislilo da su austrijske vlasti na putu da udju u trag ovoj zaveri...«

O pripremama atentata Mehmedbašića na Poćoreka pisao je još 23. septembra 1926 (u beogradskim »Novostima«) D. Tvrdoreka, na osnovu pričanja samog Mehmedbašića; a i ja sam kao učesnik u ovoj stvari pisao o ovom spremanom atentatu (u sarajevskom »Pregledu« decembra 1928 i januara 1929, koje je članke »Pregled« ponovo objavio februara 1935, sa dopunama tih mojih uspomenâ). Prema izveštaju Tvrdoreke, stvar je tekla ovako: »Tako je Mehmedbašić u decembru 1913 dobio jedno pismo od Mustafe Golubića, u kome ga ovaj kratko poziva da bez odlaganja i razmišljanja dodje odmah preko Dubrovnika i Marselja u Tuluzu... 4. januara krenuo je iz Stoca... U Tuluzi dočeka ga Mustafa... Sa dolaskom Gaćinovićevim počeli su ozbiljni razgovori oko toga, da Mehmedbašić izvrši atentat na Poćoreka... Sve ostale pojedinosti imao je Mehmedbašić da planira dogovorno sa Danilom Ilićem, jednim od najistaknutijih nacijonalistâ u Sarajevu. Kako Mehmedbašić nije poznavao Ilića, predloženo mu je da se posredno javi Lazaru Bilbiji, činovniku ‚Prosvete' da ga ovaj dovede u vezu sa Ilićem. Ali Mehmedbašić nije poznavao ni njega. Tako zaključiše da se javi učitelju Nikoli Trišiću, koji je bio pouzdan čovek i koga je Mehmedbašić poznavao...« Iz ovoga se jasno vidi da je inicijativa za Mehmedbašićev atentat na Poćoreka potekla od Gaćinovića i Golubića, te da prema tome nije Mehmedbašić otišao u Tuluzu radi organizacije atentata, nego je iz Tuluze poslat u Sarajevo da ovde utvrdi sve pojedinosti plana.

Kad je Mehmedbašić, odmah u početku druge polovine marta 1914, došao u Sarajevo, našao me je i saopštio mi da ga iz Tuluze šalju Gaćinović i Golubić da izvrši atentat na Poćoreka. Kako se približavao 26. mart 1914, dan ustoličenja novog Reis-ul-uleme (najzgodnija prilika za ovaj atentat od strane jednog muslimana), to smo odmah pristupili ispitivanju gde će se instalacija obaviti. Nakon ovoga, trebalo je još da doznam i »kanal« od Sarajeva do granice, kojim bi se Mehmedbašić eventualno poslužio ako bi mu uspelo da se posle atentata dohvati Trebevića. Znao sam da Danilo Ilić znade »kanal«, pa sam ga zato zamolio da mi ga poveri. Pošto je insistirao da mu saopštim zašto mi treba »kanal«, ja sam mu stvar saopštio. Čim je on doznao o čemu se radi, izjavi da do atentata sada ne sme doći, i zatraži da ga upoznam sa Mehmedbašićem; što i učinih. I pored toga što mu je Mehmedbašić naglasio, da je ovo spremanje aten-

tata po naredjenju Gaćinovića, ipak mu Ilić kategorički naredjuje: »Ti ćeš se još večeras vratiti u Stolac, a ja i Nikola ispratićemo te. Kad poručim po tebe, doći ćeš ovamo za jednu važniju stvar, a ja ću Gaćinovića obavestiti zašto sam sad obustavio ovu akciju«. Iako ni ja ni Mehmedbašić nismo znali, koja bi to važnija stvar bila, ipak je Ilićevo naredjenje izvršeno, jer smo ga obojica smatrali Gaćinovićevim zamenikom u Sarajevu. Tu istu večer otpratili smo Mehmedbašića za Stolac.

Ilić je tada već znao za dolazak Ferdinandov u Sarajevo, jer je značajni martovski isečak iz novinâ bio već upućen Čabrinoviću u Beograd. Pa kako je Ilić imao izvestan plan u vezi s ovim visokim dolaskom, to naravno nije dopustio Mehmedbašiću pokušaj koji bi upropastio njegov veći plan. Posle atentata na Poćoreka, sigurno je da Ferdinand ne bi u Sarajevo ni dolazio.

Eto, to je razlog što Mehmedbašić nije izvršio atentat na Poćoreka, i — prema tome — ovaj atentat nije odgodjen radi toga što se mislilo da su »austrijske vlasti na putu da udju u trag ovoj zaveri«, kako kaže G. Popović; naprotiv, austrijske vlasti nisu nikad ni saznale da se pripremao Mehmedbašićev atentat na Poćoreka, jer o ovome ni ja ni Ilić nismo progovorili ni reči kad smo bili pod istragom radi Vidovdanskog Atentata, a Mehmedbašić im nije do ruku ni dopao.

Toliko, radi istorijske tačnosti.

Nikola Trišić.

О цинцарском менталитету.

(Поводом књиге Д. Поповића: »О Цинцарима«.)

Својим опсежним дјелом »О Цинцарима«, које је ту недавно издао (код Геце Кона, у Београду), Др. Д. Поповић, професор Београдског Универзитета, покушао је да нам — проучавајући постанак »нашег грађанског друштва« (чаршије) — олакша у исто доба сналажење у садањим политичким приликама, те неким научним резултатима освијетли и узроке многих савремених актуелних појавâ. Сматрајући да су неспоразуму између Србâ и Хрватâ највише допринијеле »чаршије« једних и других, које су и по свом постанку и по свом менталитету различите, он констатује: да »чаршије не репрезентују дух нашега народа, а највећи део свих трзавицâ у нашем данашњем државном и нацијоналном животу могу се свести на ове разлике«. Он сматра »наш највећи проблем, нацијонални и државни, тзв.

српско-хрватско питање, који је од ослобођења даље готово парализовао сав наш јавни живот«, у ствари, »проблемом двеју чаршија, српске и хрватске, или још боље речено, београдске и загребачке, различите по имену, вери, прошлости, култури, страним етничким елементима, по моралним и економским интересима«. У српским крајевима, »стран етнички елеменат у варошима били су погрчени Цинцари и нешто Грци, који су пресудно утицали на духовно формирање варошког становништва«, док су у Хрватској »страни етнички елементи пореклом из бивше Аустро-Угарске, највећим делом Немци — ‚Дајчбеми', Чеси, и Пољаци, у знатној мери потомци Бахових ‚хусарâ'; племство је делимично страног порекла, нарочито немачког и мађарског, а Јевреји немачког језика и културе«. Придајући тако велик значај овим разликама двију »чаршијâ«, Др. Поповић мисли, да »национална наука треба од своје стране да учини све да се уклони тај страни, тако разноврсни дух из нашег народа и помогне позитивним особинама нашег народног духа да ове дођу до пуног изражаја«. У томе послу проучавања постанка и менталитета с р п с к е »чаршије«, он је доиста овим опсежним дјелом дао значајан прилог. Као што и сâм признаје, изучавања у области овог предмета још нијесу довршена, али се ипак дошло до важних резултатâ, који се не смију губити из вида када год је ријеч о извјесном менталитету, који тако видно и често долази до изражаја готово у свакој манифестацији нашег културног, политичког, и економског живота.

Будући да Цинцари нису историјски народ, који је изградио своју властиту културу и национјоналну свијест, који посједује одређену бројно насељену територију, те који у својој прошлости биљежи покушаје да се афирмира као нација и организира у независну државу, њихово се питање не поставља као историјско, већ као социјолошко. По свом поријеклу, Цинцарин је »Илир или Трачан, сасвим ретко Словен, по језику Роман, по вери православни, а по култури, бар у варошима, Грк; по занимању — сточар, трговац или занатлија; све остало, као његово име, презиме, национјонално осећање, држављански положај, сасвим је неодређено. Све може да промени. Главна карактеристика Цинцарина је неодређеност«. Стога се он никад не јавља у страној средини као бранитељ своје властите народности, али то не значи, да се и у национјоналним покретима и борбама не истиче. Стојан Новаковић је запазио, да су »Цинцари знали бити већи Грци од самих Гркâ«; међу Србима их је било који су запажени као нарочито борбени национјоналисти, па чак и борци за ослобођење Србије од Турака. Тако је било и код оних у Бугарској, Арбанији, и Хрватској. Цинцари »у свом национјоналном

осећању су се међусобно битно разликовали: осећали су се блискима или и исто што и Грци, Арбанаси, Срби, Бугари или Румуни. А било их је« — каже Др. Поповић — »који су желели да буду само Цинцари«.

У овој њиховој несталности и неодређености, ипак имаде нешто што је остало стално и по чему се Цинцари и данас одликују и препознају, а то су: њихове карактерне особине, њихов менталитет: »Они су се одвајали и држали са групом која има власт, било да је ова хришћанска католичка, било муслиманска«. Према томе, значи да су они имали неких нарочитих разлогâ зато што су подупирали свакога ко је имао власт у рукама, а да национални и државни интерес при томе није играо никакву улогу. »Док су неке породице« — каже Др. Поповић — »у две генерације измениле по две, па и три, па штавише и четири национјалне идеје, а неки појединци направили од национјализма објекат од кога су живели, дотле су неки знали бити ватрени национјалисти, и грчки, и српски, и бугарски, и румунски; неки од њих постали су у овим групама национјални јунаци« . . . Стога су они могли бити, »према државној власти и држави, свуда и увек, врло лојални и у најбољим односима са њом«; могли су »трпети и ругло и потсмех и батине, њима је било стало — до новаца«!

Да, ето у томе је тајна овакова њихова држања! Барон Херберт, говорећи о њихову менталитету, каже: »Већина њих кад промијени домовину не промијени ћуд; они остају и даље лажљиви, лукави, варалице, зеленаши, и изазивачки дрски када се нечег боје«. Мада ове своје карактерне особине нијесу могли лако да сакрију, они су као практични људи знали »да у етнички шареним насељима бивше Хапсбуршке Монархије дођу до највећих власти, а у ослобођеној Србији да се приближе оним елементима који су имали власт, и да преко своје економске снаге, а нарочито преко женидбених везâ, дођу до готово одлучног уплива у државним пословима«. У сваком предузећу, у свакој идеји, у свему гдје су ангажовали своје силе, они су гледали само материјалну страну, добит, личну корист. Оставши највећим бројем у православној вјери, они су и ту гледали само материјални моменат: Цинцари су редовно посјећивали цркву и давали велике прилоге, молећи се сатима скрушено Богу. »Ова је побожност у основи материјалистичка, формална, рачунска. Колико је та побожност површна« — каже проф. Ердељановић — »показује њихово опште схватање, да се иноверцу може учинити свако зло, а да то не буде грех« . . . Под њиховим утицајем је и београдска чаршија »по вери православна, али без дубљег версвог живота, — вера је сведена на нешто обичаја«. У овоме се, дакле, стручњаци слажу.

Бавећи се трговином и занатима по градовима, Цинцари су, захваљујући оваквим својим особинама, брзо стицали богатства. Међутим, они су били тврдице, тако да »Ц и н ц а р и н у нашем друштву значи исто што и тврдица, а ц и н ц а р и т и исто што и тврдичити«. Поред те особине, Цвијић запажа још једну врло карактеристичну: »Особито се цене и сматрају за најпаметније лукави људи«. Лукавство, подмуклост, склоност ка превари и подвали, — то су особине које на њима примјећују готово сви писци. Према томе, кад је ријеч о Цинцарима, не говори се ту о њима као о једном народу, него је ријеч о једном етничком конгломерату са менталитетом и карактерним особинама познатим под цинцарским именом.

Истичући како је српска чаршија од Цинцарâ примила већим дијелом само негативне особине, Др. Поповић нарочито наглашује значај ове скупине по српски народ и у позитивном смислу. »Када се једном изврши анализа крви наших великих људи видеће се како је врло знатан број наших великих људи, рођених у чаршији, по мушкој или женској лози, или — како се то друкчије каже — по дебљој или тањој крви, у вези са овим способним људима«. Па несамо то, него и »основа наше модерне културе XVIII и прве половине XIX века припада њима«. Др. Поповић је, додуше, доста шкрт кад треба конкретније нагласити посљедице, позитивне и негативне, цинцарског менталитета, уколико оне у нашој савременој стварности долазе до израза; али те посљедице нијесу непримјетне ни за лајичко око.

Будући да се у нашем друштву и јавном животу у оваквој улози појављује цинцарски менталитет, како је то Др. Поповић аргументовано објаснио и доказао, очекивали бисмо од њега, да каже како он замишља да »национална наука треба од своје стране да учини све да се уклони тај страни, тако разноврсни дух из нашег народа и помогне позитивним особинама нашег народног духа да ове дођу до пуног изражаја«; јер без објашњења у том правцу остаје се под утиском као да он, упркос свих аргумената, жели да препоручи афирмацију цинцарског менталитета? Ми можемо разумјети, да се овоме менталитету, у средини гдје он превлађује, тешко може супротставити одлучан отпор; али у овако једној научно обрађеној публикацији могло се бар јасније указати на п о т р е б у тог отпора.

У сваком случају књига Дра. Поповића извршиће у знатној мјери оно што од ње треба очекивати: упознаће нас, бар дјелимично, са једним фактором који тако моћно доминира великим дијелом нашег политичког, културног, и економског живота. А тим ће нам бити олакшано да према њему заузмемо одређеније држање.

С. М. Штедимлија.

Društveni pregled.

Polno vaspitavanje omladine.

Uzimajući za temu »Polno vaspitanje omladine«, mi ćemo nastojati da se klonimo i preterane ili lažne stidljivosti — kako je to bio slučaj s onom londonskom damom iz jedne Dikensove pripovetke, koja se stidela golih konjâ po ulicama! —, jer »ko ne može da gleda golo, taj ne može da sluša istinu«, — rekao je Vedekind (autor »Budjenja proleća«). Gotovo ceo naš život je seksualan, ispunjen seksualnim osećanjem, seksualnom radnjom, i seksualnim posledicama. A da je tako od pamtiveka, o tome svedoči i sva mitologija: boginja ljubavi Afrodita i njezin sin Eros zauzimaju centralno mesto u grčkoj mitologiji, kao i u rimskoj (gde se Afrodita zove — Venera), i ceo svet prožet je »erotikom«. U težnji da sačuva i produži vrstu i rod, mudra sila koja upravlja vasijonom stvorila je polni instinkt i, da bi ga osnažila, vezala ga je s osećanjem maksimalne fizičke naslade i zanosa. Taj polni instinkt je »viša sila«, fors maior, motor sveta: »Svetom upravljaju ljubav i glad«, rekao je Šiler. Kad ne bi bilo polnog osećanja i polne ljubavi izmedju dva suprotna pola — muškog i ženskog — život bi izgubio svoj smisao; izgubio bi svu čar, radost, privlačnost, i ono što se zove »miris i cvet«. Bez ljubavi ne bi bilo umetnosti ni poezije, pa ni nauke; bez polne ljubavi nemoguće je zamisliti ma kakvu bilo kulturu. »Večno je i besmrtno sve smrtno ukoliko ono radja i stvara« (Sokratova »Diotima«), što znači da sladostrasni momenat nije glavni cilj polnog akta, već instinktivna i neodoljiva težnja ka večnosti svog »ja«; stoga, u prirodi, polni akt ne sadrži ništa sramno, pa su i stari Rimljani govorili: »Prirodu treba poštovati i pred njom se ne moramo stideti, jer naturalia non sunt turpia«.

Čovek, sa svojim oduhotvorenim razumom, imao je oduvek težnju oblagoroditi i idealizovati polni akt, te uz tesnu vezu duše sa telom pretvoriti polni nagon u ono što mi zovemo ljubav. Zato se za duhovno-kulturnog čoveka polni akt pretvara u izraz krajnje nežnosti, koju mogu dati jedno drugom samo dva zaljubljena bića. Polni akt, polno milovanje jeste za čoveka cement koji sjedinjuje telo sa dušom, — on je najglavniji i najodgovorniji dogadjaj u životu čoveka, i ne postoji drugi akt koji bi toliko angažovao čoveka kao što je prvi polni snošaj. Od prvog polnog opštenja — s obzirom nato skim, gde, kako, i s kojom svrhom je ono bilo izvršeno — zavisi ceo budući život čoveka. Prvi polni odnos karakteriše i opredeljuje dalji pravac u životu.

Mi smo potpuno svesni toga, kako je teško propovedati moral, osobito u današnje doba, kada svuda caruje grubi materijalizam, moralno bezumlje, polna razuzdanost. Mi proživljujemo doba, kada je Evandjelje gotovo iščezlo iz kućâ, a na njegovo se mesto na stolovima pojavile knjige koje tretiraju tehniku polnog akta, pa čak i svakojaka prljava i patološka izopačenja i osećanja, te kaljaju dušu omladine. Pod uticajem ovake literature današnja omladina (gimnazijalci, studenti, šegrti, radnici) gledaju i suviše fizijološki prosto na polno pitanje; a posledica je da, čim osete polni nagon, smatraju da ga odmah po svaku cenu treba zadovoljiti, ostavljajući po strani poeziju, romantiku, i svu misteriju ljubavi.

Koliko su u današnje doba uzdrmani javni moral i seksualna etika u celom svetu, ilustruje najbolje sledeći incident, koji se desio nedavno u Engleskoj: »Gomila od nekoliko stotinâ studenata Kembridžkog Univerziteta, posle jedne pijanke, napala je na jedan ženski pansijonat, u kome su se nalazile na vaspitanju kćeri uglednih gradjana... Policija je morala da upotrebi bombe-suzavice da bi savladala studente. Četrdeset je studenata ranjeno u borbi sa policijom«... (»Politika« od 17. maja 1937). Dolazeći po dužnosti svaki dan u dodir s omladinom, pisac ovih redaka nailazi često na veoma lakomislena shvatanja polnog nagona i polnog akta. Tako, na pitanje mladićima, što ih je nateralo na blud, te na opasnost da dobiju polnu bolest, dobijamo ovakve odgovore: »Pa, priroda zahteva«, ili: »Temperamentan sam«, ili: »Osećao sam potrebu«. Što po njihovu dubokom uverenju znači, da je polni nagon nesavladiv i da se mora ići kod prostitutke, premda će tamo biti zaražen bolešću. Kad bi ovako govorili prosti ljudi, to bi još donekle i bilo razumljivo; ali je karakteristično i žalosno, da ovako mišljenje imaju i školovani ljudi, čak i s univerzitetskom naobrazbom.

Nikako se ne slažemo sa izvesnim »modernim« pogledima, da su venerične bolesti obične, kao i sve ostale bolesti. Venerične su bolesti, pre svega, intimne, i o njima se nerado govori, pa se na one koji o tome javno govore, ili se čak time i ponose, može primeniti narodna poslovica: »Čega se pametan stidi, tim se lud ponosi«. Na sreću, čestit i duhovno nadaren čovek, kad se slučajno zarazi veneričnom bolešću, oseća se potišten, uvredjen, nekako kao da se zamočio u kaljužu, jer je svestan toga da je prekršio zakone morala, i etike i estetike; stoga je za svakog takog čoveka venerično oboljenje više duševna patnja nego fizička. Uopšte, za čoveka sa visokom duhovnom organizacijom, polni snošaj bez duševne ljubavi i duhovne veze jeste uvreda i poniženje njegova ličnog dostojanstva. Zato se nikako ne može pravdati polni akt kojemu je jedini cilj zadovoljenje polnog nagona, pa su za osudu i sve efemerne i slučajne polne

veze, koje ne povlače za sobom nikakvu odgovornost ni pred polnim partnerom ni pred samim sobom, te koje su lišene svake sinteze duše i tela.

Iz ovog što je dovde rečeno jasno proizilazi zaključak, da je seksualno, odnosno moralno, vaspitavanje omladine apsolutno važno, upravo neophodno. Ono mora imati kao prvenstven cilj: da obuzda, oplemeni, civilizuje polni instinkt, koji dominira životom čoveka. Ovakvo vaspitavanje mora postati bazom za eugenetiku. Ranije se obično tumačilo deci samo, kako treba da jedu i piju, da čiste zube, kako da vrše malu i veliku nuždu, i t. d.; ali gotovo niko nije obraćao pažnju i na polni instinkt. Medjutim su odgajivači biljaka i stoke, svojim metodama (selekcijom), dali neosporne rezultate, u kakvoj se meri mogu poboljšati uslovi za polepšavanje vrste; ali je retko ko mislio o tome, da iste te metode mogu biti primenjene i na usavršavanje roda ljudskog. Čovek se radja, umire, i preporadja, u svome potomstvu, predajući mu svoj biološki nasledjeni i stečeni duhovni »kapital«. To treba držati na umu i kad prelazimo na praktičnu stranu seksualne pedagogike.

U pitanju: kako treba početi sa polnim odgojem omladine, većina pedagogâ se slaže s time, da ono ima početi već od osnovne škole, t. j. u uzrastu od šeste do dvanaeste godine. Naravno, u ovom vaspitavanju treba da učestvuju i roditelji. Pre svega treba dati detetu osnovne pojmove o životu, radjanju i smrti; zatim, neprimetno i postepeno, nežno, sa najvećim duševnim taktom, potiskivati bajku o rodi, tako da se iluzija polako zameni istinom. Lesing veli: »Deci treba uvek govoriti istinu, i to živu istinu, ali — n e s v u«. U tome se i sastoji sva veština vaspitavanja.

Do dvanaeste godine, bolje je ograničiti se samo na biljno carstvo. Pokazati deci kako se biljke množe; posaditi, naprimer, zrno pasulja i zainteresovati dete da pazi kako seme niče, kako se od njega docnije obrazuje biljka, kako ova raste, cveta, i — na kraju krajeva — daje seme, iz kojeg će niknuti mnogo istih biljaka. Onda detetu postane jasno, da seme služi za čuvanje i produženje roda. Naravno, za ovakve svrhe škola bi trebala da uvek ima male baštice za letnje eksperimente, a za zimske opite mogli bi se iskoristiti školski hodnici. Kasnije treba objasniti deci ulogu pčelâ, prilikom oplodjenja cveća i voćaka, kako bi se time dao pojam o spajanju dvaju različitih ćelija. Iduća je etapa: objašnjenje, šta je kokošje jaje, i kako se iz njega izleže pile. Još kasnije, ispričati način o razmnožavanju ribâ, pa onda preći na plodjenje sitnih životinja (kao što su: pitomi zečevi, morski miševi, i t. d.). Ipak, kod primene

ovih pedagoških merâ treba po svaku cenu izbegavati takozvane »oštre uglove«: prelazi moraju biti uvek nežni i neprimetni. Najzad, pripremivši tako decu, treba im objasniti šta je bremenitost, pa im ispričati, kako je svaki od njih bio u majčinoj utrobi, te opisati sa kakvim je mukama i stradanjima svaka majka porodila svoje dete. Nikad ne treba govoriti u razredu o samom polnom aktu. U starijim razredima može se primenjivati metoda individualnih razgovorâ o polnom životu, uvek naglašujući opasnost zaraženja veneričnim bolestima. Ni u kom slučaju ne treba učiti omladinu tehnici ljubavi. Naši praoci Adam i Eva, naravno, nisu čitali knjigâ o polnom pitanju, a ipak su se snašli, — sve to treba prepustiti šapatu dušâ i muzikalnom sluhu srca, koji će već sami kazati šta i kako treba uraditi.

U perijodu polnog sazrevanja treba se starati da se pažnja omladine skreće sa polne sfere i sva energija uputi u pravcu viših duhovnih interesâ. Tu nikako ne treba smetnuti s uma, da se u ovom perijodu formiraju karakter, sve simpatije i antipatije, te preovladjuje duh odvažnosti, protesta, herojstva. Samo, treba uveriti omladinu, da herojstvo nije u borbi sa spoljašnjim svetom, već u borbi sa samim sobom i u konačnoj pobedi nad samim sobom. Čitavu energiju omladine treba okrenuti ka stvaranju karaktera, odgoju volje, prisebnosti, odlučnosti, tako da postane svesna toga da čovek mora biti gospodar polnog nagona, t. j. da duh preovladjuje nad telom. To znači uputiti omladinu u polnu etiku, pripremiti kod nje sintezu Erosa i Etosa. Jer to je vreme kad se formira budući gradjanin, koji stoji pred velikim problemima, gde se dodiruju pojmovi: ja i zajednica, ja i porodica, ja i narod, te otkuda potiče i obaveza služenja narodu i čovečanstvu.

I kod mnogih pojedinaca, i u masama postoji pogrešno mišljenje — predrasuda —, da je polno uzdržavanje nemogućno, škodljivo, i čak da može izazvati nervno rastrojstvo. Medjutim su naučna ispitivanja dokazala protivno. Tako, Sanitetski Savet Univerziteta u Hristijaniji iznosi: »Po našem jednoglasnom mišljenju, čist i čedan način života ne škodi zdravlju. Mi ne poznajemo nikakvih štetnih posledicâ koje bi mogle proizići iz čedna života . . .« Štaviše, dokazano je da ima više neurastenikâ i histerikâ medju razvratnicima nego kod ljudi koji žive asketskim životom. Poznati ruski psihijatar, akademik Behterev, kaže: »Neophodno je pridržavati se principa polnog uzdržavanja: za devojke ono nije teško; a što se tiče muškaraca, to je kod njih sama priroda u takozvanim ‚polucijama' (noćno prosipanje) predvidela, kako bi organizam savladao preteranu funkciju polnih žlezda«. Isto je tako poznato, da su mnogi genijalni ljudi, naučenjaci i filozofi, bili privrženici apstinencije.

U Talmudu (Majmonid, Jad-ga Hazaki. Gl. 4, § 19) stoji:

Seme je snaga organizma,
Suština njegova života,
I svetlost njegovih očiju.

Što se više seme izliva iz tela,
Utoliko se brže troši organizam.

Ova izreka Talmuda nalazi potvrdu i kod savremene nauke. Seme sadrži u sebi ogromnu količinu takozvanog l e c i t i n a, koji je jedan od najskupocenijih sastavnih delova našeg mozga. Pri svakom polnom snošaju, troši se lecitin, čime se slabi nervni sistem. Neosporno je, da prerana polna aktivnost — prerano polno opštenje, a isto tako i onanisanje, — vode umnoj i fizičkoj zaostalosti i istrošenosti. Pored toga, poznata je stvar, da su mnogi mladići koji su u ranijim godinama kršili krivične zakone i suviše rano otpočinjali sa polnim životom. Napokon, i ozbiljni sportisti moraju da se uzdržavaju od polnog opštenja bar u toku tri-i-po meseca pred utakmicama. To isto čine naučenjaci i šahisti, koji imaju da rešavaju teške umne probleme, jer je nepobitna činjenica, da polno uzdržavanje jača razum i čeliči telo.

Polna zrelost i sposobnost za brak, kod srednje-evropskog čoveka, — sa tačke gledišta biologije, socijologije, higijene, i etike, — nastaje kod muškarca tek u 25. godini, a kod žene u 20. godini života. Severni narodi sazrevaju polno kasnije od južnih (tako, naprimer, rimski istoričari navode, da su Germani smatrali za sramotu približiti se ženskoj dok ne napune 20 godinâ). Sa gledišta etike i eugenetike, više se traži čednost od devojke, o čemu govore i narodni izrazi: »Uzor-devojka«, »devojka na svom mestu« i t. d.. Devojka mora biti čista kao staklo, jer je ona buduća majka, budući stožer porodice. Postati zreo a ostati čist, — to je najlepša ali i najteža životna veština.

Da dodamo nekoliko reči i o takozvanoj o n a n i j i, t. j. o samo-zadovoljenju polnog nagona. Za školsku decu, onanija je prava napast; ona ugnjetava dušu i iznuruje telo; ona predstavlja sama sobom pravu pravcatu psihičku zaraznu bolest. Onanist, ili onanistkinja, svojim lošim primerom može da zarazi ceo razred, čitav internat. Onanist se poznaje po rasejanosti, nemarnosti, upadljivoj bledoći lica, te po umornim mutnim udubljenim očima, opkoljenim modricama. Posledice trajnije onanije mogu biti veoma ozbiljne. Onanisti često stradaju od nervoze srca, fizički su kržljavi, duhovno nemoćni, volja i energija kod njih popušta. Od njih postepeno postaju mizantropi, nevropati i nevrastenici, histerici; oni su većinom plašljivi u pogledu polnog opštenja, a malo sposobni u borbi za opstanak. Onanizam je,

osim toga, odvratan i sa gledišta estetike. Odučiti onanista od njegove gnusne navike veoma je teško; ali, kada bi se onanist — u momentu onaniranja — pogledao u ogledalo i video svoje strašno, izopačeno lice, sa izbuljenim očima, on bi onda besumnje uvideo i svu odvratnost onoga što radi.

Vraćajući se pitanju seksualne pedagogike, naglasićemo još jednom, da je mladića neophodno potrebno poučiti seksualnoj etici, estetici, i eugenetici, dovesti kod njega u harmoniju Erosa s Etosom, boginju ljubavi i boginju mudrosti. Treba utuviti u svest omladine odgovornost za polni akt; naučiti je da idealistički posmatra polnu ljubav, stvorivši od nje sintezu fizičke i duhovne veze. Napokon, treba stvoriti od mladića neku vrstu junaka, koji će pobediti u sebi životinjski instinkt i sačuvati čednost sve do braka.

Da bi se postigao uspeh u toliko važnom poslu polnog vaspitavanja omladine, nisu dovoljne mere moralne profilakse i propagande duševne i fizičke higijene. Treba da se i država zainteresuje za ono šta radi, šta čita, i na što gleda omladina. Treba da se povede borba do istrage protiv pseudonaučne pornografske književnosti, treba zabraniti filmove sa razvratnom sadržinom, i isto tako gangsterske filmove; napokon treba ukinuti crnačku muziku i odgovarajuće divljačke kretnje, koje u stvari podražavaju polni akt.

Da završimo. U zoru rane mladosti, izlazimo na raskrsnicu i susrećemo boginju ljubavi — Veneru, i Minervu — boginju mudrosti; i, naravno, biramo Veneru, a tek se sa sedom kosom obraćamo Minervi. To je prirodni proces. Ali treba da nastojimo, da naša deca i sva omladina srećno prodju kroz iskušenja Venere: da ostanu čista do braka, da bi ostvarili harmoničan brak, brak sloge i uzajamnog razumevanja, brak sinteze duše i tela. O takvom harmoničnom braku prekrasno veli kineski pesnik Čeng-Čeng (koji veruje u seobu dušâ): »Žena, na dan zlatne svadbe, pita svoga muža: — ‚Odakle nam je došla ova sreća?' — našto će muž: — ‚Verovatno smo nekad, u prošlom životu, bili vesla jednog i istog čamca'« . . .

Dr. *L. T. Kisličenko.**)

---

*) Dr. Kisličenko, po narodnosti Malorus, bio je — posle Rata — profesor Univerziteta u Baku. Napustivši Rusiju (1922) došao je u Skoplje, gde već šesnaest godinâ živi kao praktičan lekar, a oko deset godinâ je i šef Ambulante za kožne i venerične bolesti. Pisao je mnogo rasprava po svetskim medicinskim i stručnim časopisima.

Музички преглед.

„Порин“ Ватрослава Лисинског.

(Поводом четрдесете облетнице прве представе.)

Сценске игре на народном језику изводиле су се у Загребу већ у Седамнаестом Стољећу. Али се на главној позорници, у палачи грофа Амадеја — данашњем природословном музеју у Горњем Граду —, све до у предилирско доба приказивало само на њемачком језику. Кад је загребачки грађанин Крсто Станковић, новцем који је добио на лутрији, на Маркову Тргу, такођер у Горњем Граду, концем године 1834 сазидао нову казалишну зграду, данашњу градску вијећницу, престао је апсолутни пашалук страних директорâ у загребачком казалишном животу. Представа Кукуљевићева дјела »Јуран и Софија«, које је давано 10. јуна 1840 године, има карактер јуриша, након којег је нова казалишна зграда дошла под власт народних људи. Али борба за апсолутно господство »илирског« језика на загребачкој позорници завукла се још пуних двадесет година. Задњи одлучни ударац овој туђинштини задали су ђаци, тако да су 24. новембра 1860 посљедњу њемачку представу напросто разјурили.

До овог раздобља старали су се илирски »домородци« да, пригодом гостовања туђинских дружинâ, у међучиновима прогурају понеку пјесму на »илирском« језику. Тако је патријотска будница Ферде Ливадића (»Још Хрватска ниј' пропала«) уз огроман занос »домородаца« отпјевана 7. јануара 1832 године, поводом представе њемачког, али за нас локализованог, дјела »Die Magdalenen-Grotte bei Ogulin«.

У то је велики подстрекач илирског настојања у музици, Алберт пл. Штрига, наговорио међу домородцима као »складотворца« већ уваженог Ватрослава Лисинскога, да прионе око компоновања своје опере »Љубав и злоба«. Дана 12. марта 1844 изводио је Frasinelli, у међучину представе »Sieben Uhr«, арију »Али она опет моја мора бити« из поменуте опере Лисинскога, тако да се — према извјештају »Данице Илирске« — »из свих лица жарила домородна ватра« . . . Концем марта и почетком априла исте године, уз огромно одушевљење »домородаца«, изведено је пет пута за редом ово прво на нашем језику писано оперско дјело. Извјештај о успјеху опере »Љубав и злоба« (у »Даници Илирској«) има и овај карактеристични ставак: »Гласови те музике као да нам дираху у ухо одзиви народних напјевах свих скоро илирских покрајинах. Сада замнише гласови као што смо у хорватских, сада као у сарбских, сада као у штајерских умиљатих песамах више пута чути прилику имали. И то

даје особито сласт и вредност реченом музичком делу, које се свим правом илирско назвати може, будући да сједињује у себи музички значај свих илирских покрајинах . . .« И тако је након овог рада сазрело доба, да је Хрватски Сабор (у својој сједници од 17. августа 1861) закључио, да се казалиште прогласи земаљским заводом, и да се у Загребу »с временом устроји и опера југословенска«.

Не треба истицати, да материјални успјех извођења опере »Љубав и злоба« није био једнак моралном. Већи дио прихода је утрошен на инсценацију, тако да је Лисински за сав тај стваралачки рад, затворен већином ноћним бдијењем, добио само 30 форинти. Сви други, осим тенора Стазића, судјеловали су бесплатно, а Штрига је к тому преузео бригу да намакне средства за исплату разних за ову прилику направљених дугова.

Све ове потешкоће нијесу Штриги сломиле вољу за даље још интензивније настојање у стварању нашег оперског репертоара. Напротив, поновна гостовања страних оперских дружинâ, са страним за своје доба у Европи редовитим оперским репертоаром, дале су Штриги подстрек да наговори Лисинскога на рад око друге, нове, од прве далеко претенцијозније опере »Порин«, па да тако, према његовим ријечима, чак поред Моцарта дефинитивно — »добијемо игру...« Осјећајући да Лисинскому, за тако велик потхват, недостаје композицијско-техничка спрема, постарао се Штрига да »домородци« осигурају Лисинскому материјална средства за темељан музички студиј у Прагу, гдје је уз прекиде проборавио три године, и откуд се — према договору — имао да врати с готовом партитуром »Порина«. Потешкоће које је Штрига морао да савлада ради школовања Лисинскога карактеришу ријечи што их је (у септембру 1848 године) из Загреба управио свом штићенику: »Буди с твојих 50 форината на мјесец задовољан, јер ако се не задовољиш, тада, знадем, да би ти хтио кући доћи: код куће је пако све наопако. Издржи зато, молим те, бар до оно доба док опет буду добри Хрвати с новци нам у помоћ. Ја сам све послове гледе тебе предао господину Хацу, па те препоручио као мога брата. — Присиљен сам да одем у војнике . . .«

Ваља истакнути, да се Лисински из Прага вратио дубоко проникнут увјерењем свог композиторског позива према »племенитој домовини«, а услијед тога и с осјећајем дужности да »ради за њен душевни напредак«, па да »према тому свом звању марљивим радом и устрајношћу врати отачбини свој велики дуг«. Међутим, по повратку из Прага, нашао је у домовини прилике које у једном писму карактерише изразом »мизерабл«; тако да је несамо као практични музичар наишао на потешкоће и изругивања, која су га коначно на-

тјерала на потпуну осамљеност и чисту биједу, већ да није могао ни да помишља на сценску реализацију свог животног дјела, опере »Порин«, коју је »Божјом помоћју довершио 17. јануара 1851«. Потпуно разочаран, умро је године 1854, дакле у тридесетипетој години живота, јамачно с трагичним увјерењем да је, »враћајући домовини свој велики дуг«, више дао него што је примио...

Иста трагика пратила је и прогањала и његово животно дјело, оперу »Порин«, још дуго по ауторовој смрти. Стоји, да је заслужни организатор поилирског музичког живота у Загребу, композитор и диригент сталне загребачке опере Иван пл. Зајц, партитуру »Порина« свјесно држао у казалишном архиву, тако да је ово дјело реализовано на сцени и први пут изведено истом за надасве подузетног интенданта Стјепана Милетића, под диригентом Николом Фалером, 2. октобра 1897, дакле преко четрдесетишест годинâ након што је довршено, а преко четрдесетитри године послије ауторове смрти.

Изнијећемо овдје што о припремама и првим представама »Порина« каже сâм Милетић (у свом дјелу »Хрватско Глумиште«): »2. листопада славило је хрватско глумиште најсвечанији дан иза свог отворења. У вечер тога дана пјевала се први пут Лисинскога опера Порин. Не маримо истраживати, како је до тога дошло, те је красно ово дјело, које би у вријеме свога постанка и изван граница наше домовине епохално дјеловало, требало пол вијека да угледа свијетло хрватске позорнице. Узрок тому бит ће у прво вријеме у нашим сићушним приликама, а у касније доба у разним особностима, омаловажавању, превеликој љубави за своје, ријечју у свему оном што бисмо укратко могли назвати можда и — хрватским јалом. К тому је и покојни Штрига — сигурно у доброј намјери — турио у свијет своју причу о ‚несавладивим потешкоћама' у партитури ‚Порина', о његовој неизведивости на загребачкој позорници, и т. д. и тиме — сигурно против своје воље — дао ‚оклијевачима' и нови изговор и ново оруђе... Кад сам наступио казалишну управу, већ сам имао намјеру изнијети ‚Порина'. Гледао сам у томе само дужни чин пијетета од стране хрватског глумишта. Дашто, у маленој старој згради нисам марио лаћати се тога посла, али у умјетничком репертоару новог глумишта, та је опера имала бити једним од темељних камена. — Да се и у новој згради отегло с овом представом, узрок је у томе што сам, за чудо, сваки пут кад сам хтио да отпочнемо са студијем ‚Порина' наишао на отпор својих капелникâ, који се никако нису могли угријати за ово дјело проричући му неуспјех. Дашто, иза успјеха ‚Порина', сви су радо учествовали у слави његова ускрснућа!...«

»Још би ми требало« — наставља Милетић — »рећи и о глазбеној вриједности ‚Порина'; али су о томе написала своју већ званија пера. Додао бих само, како би ‚Порин', који и данас посве модерно дјелује, да је којом срећом приказан, рецимо у Прагу, након што је написан, прибавио Лисинскому интернацијоналну знаменитост, јер складатељ као насљедник Глуков у многом иде успоредо с младим Вагнером. У многом, његово је дјело готово реформаторско. У том погледу треба само да га испоредимо н. пр. с каснијим ‚Зринским'. Док нам се омиљела ова Зајчева опера показује као композиција сложена од неко 32 између себе слабо сувисла самостална броја, ‚Порин' приказује се већ глазбеном цјелином, у којој складатељ посвећује највећу пажњу драматском моменту . . .«

Што се тиче спољашњег успјеха првих представа овог дјела, ваља горњим Милетићевим ријечима додати још што пише историчар загребачког театра Милан Огризовић: — »Највећи успјех у цијелој Милетићевој управи био је ‚Порин', који је изазвао у опћинству занос сличан оним првим — илирским. Ма да су извођачи били код покуса занесени самим дјелом, ипак се нису надали тако бучном успјеху, и тако френетичном пљеску. ‚Порин' се до краја сезоне изводио шеснаест пута. — Тако је народно одушевљење исказало народну почаст складатељу патнику, а његову оперу учинило сталном кариком хрватског репертоара за каснија времена.«

Рехабилитација ова била је ипак пролазног карактера. Интерес за »Порина« у Загребу, пошто се исцрпло прво одушевљење, све већма је почео да пада, и ниједан покушај да се овом дјелу даде репертоарно трајан карактер није успио. Године 1904 у прољећу, »Порин« је доживио само три представе; у сезони 1913—14 (коју је као интендант предводио Владимир Трешчец), дјело је давано такођер три пута. Чињеница је, да ни настојање каснијих директорâ и диригената загребачке опере, те режисерâ, да »Порина« оживе неком модернијом сценском поставом, није дјелу продужило живот у загребачком театру. Па и посљедње репризирање (Барановић-Строци) ове опере имало је тек пролазан и углавном патријотски карактер.

Унаточ свему овому стоји, да — што се тиче несамо национално-идеолошког, већ и чисто умјетничког односа »Порина« наспрам досад изведене наше новије музичко-сценске продукције уопће — ваља поновити ријечи које је (1922) изрекао Широла (у свом »Прегледу повијести хрватске музике«): »Но исто су тако залуду тражили већи, моћнији развитак новије домаће оперске продукције, Берсине опере, по стилу толико ближе њемачком начину изражавања. Новаков, Широлин, Коњовићев првијенац, и Лоткине двије опере, ни-

јесу још увијек изнијеле онај прави изражај наш што га од времена Лисинскога тако жељно очекујемо. Покушаји су занимиви, доносе сваки по себи нешто занимивога, но засада је код тога остало . . .« Стоји, исто тако, да се ово дјело Лисинскога истиче надасве широком једром мелодиком, у којој је разлика између нашег нацијоналног и франачког миљеа доста оштро подвучена; да су поједини различити карактери добро истакнути; да је та мелодика у својој бити драмски довољно јака и театарски ефектна; да се сцене ређају на принципу контраста, и да све сцене заједно дају лијепо заобљену театарску цјелину; да инструментација одаје сигурну руку, и да се осјећа да је дјело присно, искрено. Поред ових одликâ, ваља још истакнути, да романтично-патријотски садржај Деметрова либрета — нека драмски и музички одвећ статичка мјеста, непрекидно сива боја у инструменталном колориту, а поготово огромни размјер и развученост дјела распарчана у пет чинова и осам сликâ, — данашњег полазника театра не може а да не замара.

Све је ово писца ових редака потакло на мисао, да животно дјело оснивача и првоборца за идеал нашег изражаја у нашој нацијоналној музичкој продукцији, мученика Лисинског, треба приближити данашњем полазнику оперског театра, те тиме и репертоарно трајно оспособити за живот на сцени, па је у овом смислу разрадио детаљну основу драматуршке и музичке прераде »Порина«. Ову је идеју у принципу прихватио садањи директор загребачке опере (Крешимир Барановић), изјавивши се спремним да се »Порин« у првом реду драматуршки скрати, текст дотјера, а онда и музички можда ретушира, нарочито у погледу инструментације. Тако проблем »Порина«, уколико се тиче његова положаја у нашем оперском репертоару, сада чека на своје ријешење.

Чињеница, да оперска дјела осталих словенских народâ, Лисинскијевих савременика (Глинке, Мињуска, Сметане), истом у наше поратно доба почињу да прелазе границе руске, пољске, и чешке домаје, упућује на мишљење, да смо још увијек на вријеме да ово наше дјело у подмлађену облику поново изнесемо на позорницу, па евентуално предамо и страном репертоару. Да то постигнемо, потребно је понајприје да сви наши оперски театри испуне своју дужност према оном нашем аутору који је — против најезде туђинштине у нашој музици — програмно истакао посебни »значај југословенске музике«, у име »домовине уопће«, и који је тај значај остварио у »Порину« на начин да још и данас многим нашим композиторима може да служи као примјер. Ријечју, да мртвом Лисинском узврати — »велики дуг . . .«

Антун Добронић.

Загреб, 26. децембра 1937.

С овим (децембарским) бројем завршујемо ову годиву (XXX књигу) „Нове Европе“, те с идућим (јануарским) отпочињемо XXXI књигу, која ће излазити кроз целу идућу годину 1938. Бројеви ће излазити сваког 26. у месецу, као и досад; и цена за претплатнике остаће иста: Дин 120·— годишње, односно Дин 60·— на пола године (за иноземство Дин 40·— више, дакле Дин 160·— годишње). Наш чек Поштанске Штедионице у Загребу (бр. 33.712), којим се најбоље дозначује претплата (за туземство), приложили смо уз прошли (новембарски) број. Претплата се шаље унапред.

Ко жели корице за ову књигу „Нове Европе“, нека пошље са претплатом Дин 16·— (односно Дин 20·—, ако жели да му их доставимо препорученом пошиљком). (Треба означити, да ли натпис на полеђини да буде латиницом или ћирилицом.)

Уз ову свеску шаљемо, као уметнички прилог, репродукцију снимка нове скулптуре Ивана Мештровића: „Госпа с дететом“ — која је ових дана постављена на олтар рестауриране Цркве Св. Марка у Загребу (Горњи Град).

Од књиге

Мештровић и његови радови,

(са 116 репродукција снимака, на великом фолију, у бакротиску), растурили смо већи део издања са српскохрватским текстом, па смо сад за сва три издања ове књиге (југословенско, енглеско, немачко) ставили једну цену: Дин 240.— (луксузно издање југословенско, у кожи, Дин 340.—). Наши претплатници могу књигу добити, код нас у управи, по Дин 220.— (односно Дин 300·—). Мештровићев предговор из књиге, у енглеском или у немачком преводу, може се добити посебно, по Дин 10·—.

Мештровићеву „Госпу од Анђела“ (Цавтатски Храм), коју смо издали лане о Божићу (са 36 репродукција, по клишејима израђеним у Немачкој, и текстом проф. J. Стриговског, на три језика: немачки, енглески и хрватскосрпски) продајемо по Дин 40.— (луксузно издање, са власторучним потписом уметника, по Дин 100·—). Ко од наших претплатника узме и једну и другу књигу заједно, добиће их код нас у Управи обе за Дин 250.—.

Претплата и писма шаљу се на адресу:

Управа „Нове Европе“,
Zagreb, Preobraženska 6/I.

Nova Evropa

izlazi jedanput mesečno, i to svakog 26. u mesecu, redovno u sveskama od 32 stranice, a izuzetno i više. Neobavezno donosi umetničke priloge i književne dodatke.

Pretplata na XXXI knjigu »Nove Evrope« (od januara do decembra 1938 — 12 svezaka) staje Din 120.—. Pojedine obične sveske prodaju se po Din 12.—; inače, po ceni označenoj na omotu. — Za inostranstvo traži se naročita poštarina, te se plaća 40.— dinara više za knjigu, odnosno četiri dinara više za pojedine sveske.

Pretplata se šalje unapred.

Имамо комплетâ од свих књигâ „Нове Европе", али целокупних (I—XXX, 1920—1937) врло мали број: њих продајемо — у тврду платнену оригиналном повезу — по Дин 4.350·—. Може се отплаћивати и у ратама. Поједине књиге (у повезу) стају, и то: првих десет књигâ (I—X, 1920—1924), са садржајем свих десет књигâ заједно, Дин 500·—; свака од првих десет књига појединачно, по Дин 120·— (у повезу); XI (јануара до јуна 1925), XII (јула до децембра 1925), XIII (јануара до јуна 1926), XIV (јула до децембра 1926), XV (јануара до јуна 1927), XVI (јула до децембра 1927), XVII (јануара до јуна 1928), — по Дин 200·—; XVIII (јула до децембра 1928), XIX (јануара до јуна 1929), XX (јула до децембра 1929), XXI (јануара до јуна 1930), XXII (јула до децембра 1930), XXIII (јануара до јуна 1931), XXIV (јула до децембра 1931), XXV (јануара до децембра 1932), XXVI (јануара до децембра 1933), XXVII (јануара до децембра 1934), XXVIII (јануара до децембра 1935), XXIX (јануара до децембра 1936), и XXX (јануара до децембра 1937) — по Дин 160·—.

Саме корице за књиге I до XXX — са натписом на полеђини ћирилицом или латиницом — стају по Дин 16·— (са зарачунатом препорученом пошиљком, Дин 20·—).

Za Radno Kolo »Nove Evrope«
odgovorni urednik, M. Čurčin.

Претплату и писма треба слати на адресу:

„НОВА ЕВРОПА",

ЗАГРЕБ, ПРЕОБРАЖЕНСКА УЛИЦА, БРОЈ 6/I.

Čekovni račun broj 33.712.

„Tipografija" grafičko-nakladni zavod d. d. u Zagrebu.